

Primljeno: 04.04.2014.

Izvorni znanstveni rad

UDK: 159.942.4.072-053.2

ČEGA SMO SE BOJALI KADA SMO BILI DJECA? – VAŽNOST RANIH ISKUSTAVA BUDUĆIH ODGAJATELJA ZA NJIHOV RAD S DJECOM

Sanja Tatalović Vorkapić

Ivana Knapić

Učiteljski fakultet, Sveučilište u Rijeci

sanjatv@ufri.hr

Sažetak

Premda strahovi predstavljaju sastavni dio života, mogu biti i vrlo često jesu jednim od uzroka kada *normalan razvoj krene krivim putem*. Cilj ovog rada bio je proučiti strahove o kojima su studenti (prve, druge i treće godine) preddiplomskog studija Rani i predškolski odgoj i obrazovanje (N=86) pri Učiteljskom fakultetu u Rijeci, restrospektivno izvijestili da su ih doživjeli u djetinjstvu. Podaci su prikupljeni anketom od 37 čestica koje prikazuju najčešće strahove djece predškolske dobi. Studenti su izvijestili o prosječno 12 strahova iz predškolske dobi, a najintenzivnijima su se pokazali upravo oni strahovi karakteristični za predškolsku dob. U raspravi je naglasak stavljen na važnost zdravog socio-emocionalnog razvoja tijekom predškolske dobi, posebice kada je riječ o budućim odgajateljima.

Ključne riječi: budući odgajatelji, predškolska dob, strahovi

Uvod

Proces odrastanja povezan je s velikim brojem doživljaja i iskustava koja mogu uzrokovati nesigurnost, očaj i strahove (Stiefenhofer, 2002). Najjednostavnija definicija straha jest ona prema kojoj strah predstavlja neugodan osjećaj koji se javlja u pojedincu u trenutku suočavanja s nekim vanjskim objektom (živa osoba, životinja, situacija, zvuk, miris) ili unutarnjim, intrapsihičkim sadržajem (strašne osobe, duhovi, čudovišta, opasne ili potencijalno opasne situacije) koji osoba u sebi stvori (Jakušić, 2005). Nadalje, strah možemo definirati i kao *normalnu reakciju na prijetnju iz okoline* (Wenar, 2003, 226), a razlikuje se od anksioznosti u interpretaciji prijetnje kao neposredne (kod straha) ili anticipirane (kod anksioznosti) te prema prirodi fiziološkog uzbuđenja kao alarmne reakcije (kod straha) ili povećane razine napetosti i strepnje (kod anksioznosti) (Zaić, 2005). Tako većina stručnjaka za razlikovanje strahova od anksioznosti koristi definiciju anksioznosti kao *slobodno plutajućeg straha unutaršnjeg porijekla, koji nije vezan za određenu situaciju ili objekt* (Vulić-Prtorić, 2002a, 272). Ono što je zajedničko jednom i drugom jest činjenica da se strahovi, jednako kao i anksioznost javljaju na kontinuumu od normalnih, uobičajenih strahova i anksioznosti do onih koji po svom trajanju, stupnju neprilagodivosti, opsegu i intenzitetu prerastaju u različite oblike anksioznih poremećaja (Vulić-Prtorić, 2002a). Također je važno napomenuti kako su strahovi uglavnom prolazni, a oko polovice ih nestane tijekom 3 mjeseca (Wenar, 2003, Zaić, 2005). Razlog „prerastanja“ strahova leži u kognitivnim sposobnostima koje se povećavaju sukladno dobi djeteta/osobe, odnosno djeca postupno uče razumjeti razliku između prave opasnosti i onoga što ne može nanijeti ozbiljnu štetu, te kako se zaštititi (Crist, 2005). Hauck (1991) navodi podvrste straha koje je nužno razlikovati, a riječ je o: strahu kada je osoba svjesna čega se boji, tjeskobi kada ne zna čega se boji, fobiji kao

kombinaciji straha i tjeskobe, kada osoba realno ne zna čega se boji, ali misli da zna što je to, dok su zabrinutost i nervoza posebni i dugotrajni oblici straha, pri čemu osoba zna čega se boji, ali ne može odvratiti misli od objekta straha. Iako neki autori strah navode kao jednu od najčešćih emocija (Ennulat, 2010, Hauck, 1991), a emocije uglavnom možemo kontrolirati, mogućnost voljnog kontroliranja straha vrlo je ograničena.

Reakcije straha manifestiraju se kroz fizičke simptome: pognuta glava, izbjegavanje kontakta „oči u oči“, geste i pokreti ukočeni i kruti ili pak posve suprotno, promijenjen tempo disanja, proširene zjenice, povećano lučenje znoja uzrokovano radom središnjeg živčanog sustava i psihičke simptome, povišen krvni tlak, crvenilo na koži, te unutarnji nemir i povećane crijevne aktivnosti, a u psihičke simptome straha ubrajaju se: osjećaj stiješnjenosti u grudima, osjećaj nedostatka zraka i otežano disanje, umor i iscrpljenost nakon pretrpljenog straha, povećan oprez, gubitak kontrole nad sobom i osjećaj bezizlaznosti (Ennulat, 2010). Upravo mozak, odnosno amigdala, simbolično nazvana „centar za strah“ u mozgu ima veliku ulogu u opisanim tjelesnim promjenama te ukoliko percipirana prijetnja doista postoji, uključuje tzv. „signal za uzbunu“ (Crist, 2005). Tijekom razvoja pamćenje čini strahove manje ovisnim o okolnostima jer se povećava očekivanje, stoga djeca reagiraju na prijetnju ili opasnost, kao i na upozorenja kao dio socijalizacijskog procesa. U tom kontekstu možemo zaključiti da osim razvojnih strahova koji se pojavljuju, mijenjaju i spontano nestaju s razvojem djece, postoji i ona druga skupina tzv. neurotskih strahova, koji ne predstavljaju uobičajeni, sastavni dio dječjeg razvoja, već su posljedica slabosti u odnosu roditelj-dijete i kao takvi ne prolaze spontano, već je često potrebna pomoć stručnjaka (Jakušić, 2005). Koliko su strahovi i njihovo prevladavanje značajni za normalan razvoj djeteta, dovoljno pokazuju tvrdnje stručnjaka kako su predškolska djeca koja imaju strahove pod povećanim rizikom od razvoja neurotskih poremećaja pet godina kasnije. U okviru ovakvih longitudinalnih istraživanja može se jasno vidjeti kako je *normalan razvoj krenuo krivim putem* (Wenar, 2003. 71). Unatoč tome, a sukladno definiciji, možemo reći da su strahovi sastavni dio normalnog razvoja, djetinjstva i odrastanja, u ranim godinama uglavnom predstavljaju uvjetovani odgovor na podražaj, te se smatra da je njihov razvoj izravno povezan s brigama koje se javljaju u određenim razvojnim fazama.

Dječji se strahovi mogu definirati kao *reakcije na percipiranu prijetnju koje uključuju izbjegavanje te prijetne situacije ili objekta, subjektivni osjećaj nelagode i fiziološke promjene* (Vulić-Prtorić, 2002a, 272). Prema klasifikaciji strahova djece rane i predškolske dobi, razlikuju se sljedeće vrste strahova:

- a) Urođeni – uglavnom ih izazivaju glasni zvukovi, bol, padanje i iznenadni, neočekivani pokreti u razdoblju dojenaštva. Riječ je o sljedećim strahovima u prve dvije godine života djeteta: separacijski strah (5.-7. mj.), strah od nepoznatih osoba (7.-9. mj.), strah od iznenadnih, jakih zvukova.
- b) Socijalizacijski – socijalno uvjetovani strahovi, nastaju kao rezultat ulaska djeteta u novu grupu ljudi, najčešće je riječ o dječjem vrtiću kao prvom javnom mjestu za stjecanje novih socijalnih iskustava djece. Riječ je o sljedećim strahovima: strah od gubitka, napuštenosti i odvajanja, koji možemo povezati sa strahom od gubitka ljubavi kojeg roditelji nerijetko koriste kao sredstvo moći u odgoju svoje djece (Ennulat, 2010). Strahovi od gubitka i razdvajanja povećavaju se upravo početkom vrtićke dobi, osobito polaskom djeteta u vrtić, kada dijete osjeća nesigurnost promjene, boji se da roditelj više neće doći po njega, a zbog stupnja kognitivnog razvoja teško shvaća da u vrtiću nije jer su ga roditelji napustili, te proživljava veliku unutarnju napetost što neupitno utječe i na ostale aspekte djetetova ponašanja; strah od rastave roditelja, strah od ljudi.
- c) Naučeni strahovi u predškolskom periodu: strah od životinja, strah od liječnika, strah od pljačkaša, otmičara i lopova, strah od vremenskih nepogoda, strah od imaginarnih bića, a prisutni su i noćni strahovi i more u periodu od 2. do 8. godine (Vulić-Prtorić, 2002a).

- d) Egzistencijalni strahovi djece predškolske dobi: strah od bolesti i nesreća, u čijoj se podlozi nalaze negativna iskustva pojedine djece, kronične bolesti i slično; strah od nasilja koji u svojoj podlozi ima negativno iskustvo u neposrednom okruženju (dječji vrtić, obitelj), a koji kod djeteta izaziva osjećaj bespomoćnosti i unutarnje napetosti.

Za utvrđivanje da li je riječ o normalnom ili patološkom obliku strahova ili anksioznosti, određeno je pet kriterija: situacijska primjerenost, intenzitet simptoma, trajanje simptoma, stupanj u kojem simptomi ometaju svakodnevno funkcioniranje, te razvojna primjerenost (Vulić-Prtorić, 2002a). Sukladno prethodno navedenoj podjeli, dolazimo do zaključka da strah koji je uobičajen, primjerice, u predškolskoj dobi postaje neadaptivan ako se doživljava u adolescentskoj dobi. Posljedice neprevladanih strahova mogu biti različite emocije i stanja, poput osjećaja manje vrijednosti, stidljivosti, tjeskobe, krivnje, pa sve do različitih kompulzija, čak i homoseksualnost, u nekim ekstremnim situacijama (Hauck, 1991).

Strahovi i anksioznosti iz djetinjstva budućih odgajatelja

Aspekt odgojno-obrazovnog rada kojemu bi se neupitno trebala posvetiti posebna pažnja, osobito kada je riječ o odgajateljima djece rane i predškolske dobi, jest upravo ličnost odgojno-obrazovnog djelatnika. Naime, osim brojnih teorijskih postavki koje potvrđuju da kvalitetu odgoja određuju različita psihološka i pedagoška znanja odgajatelja (Tatalović Vorkapić, Vlah, Vujičić, 2012), ne smijemo zaboraviti ni činjenicu da odgajatelj na dijete djeluje čitavom svojom osobom, dakle ne samo onim što zna, nego i onim što jest, što podrazumijeva strukturu ličnosti odgajatelja, njegov životni stil, preferencije, stavove i vrijednosti koje njeguje i cijeni. Iz toga proizlazi zaključak da djetetu za zdrav i pravilan rast i razvoj treba druženje s kvalitetnom odraslom osobom, a to odgajatelj može postati osviještavanjem svojih vrlina i mana. Slunjski (2003) navodi devet lica/podličnosti uspješnog odgajatelja: perfekcionista, pomagač, ambiciozni odgajatelj, kreativac, intelektualac, principijelan odgajatelj, hedonist, strogi šef, te miroljubivi odgajatelj, a upravo kombinacija svih navedenih osobina čini odgajatelja kvalitetnom i kompetentnom osobom za odgoj i obrazovanje djece rane i predškolske dobi. Riječ je, između ostalog, o imperativu osviještavanja vlastitog skrivenog kurikulumu (Jančec, Tatalović Vorkapić, Lepičnik Vodopivec, 2015), odnosno implicitne prakse svakog odgajatelja, koji podrazumijeva osviještavanje stavova, normi, vjerovanja, vrijednosti i pretpostavki izraženih u vidu pravila, rituala, propisa (Marsh, 1994), te općenito načina života i samim time odgojnog stila odgajatelja, kako bi u svakom trenutku bio svjestan što čini i zašto to čini, te što svojim ponašanjem želi (ne)svjesno prenijeti djeci.

U kontekstu strahova i anksioznosti nameće se logičan zaključak da odgajatelj, kao osoba koja je u svakodnevnom intenzivnom kontaktu s djecom rane i predškolske dobi, mora biti emocionalno stabilna osoba (Tatalović Vorkapić, 2012, Tatalović Vorkapić i Lončarić, 2013), koja je eventualne malobrojne strahove iz djetinjstva uspješno prevladala i čija ličnost u sebi ne krije tragove anksioznih poremećaja. Pritom nije riječ o etiketiranju takvih osoba kao „loših“, već o činjenici da je predškolska dob vrlo osjetljiv period u životu svakog djeteta, period u kojem doživljena iskustva, jednako kao i odrasli uzori snažno određuju svako dijete kao budućeg ravnopravnog člana jedne zajednice ljudi. Upravo stoga odgajatelj mora u središtu svog odgojno-obrazovnog djelovanja imati dijete, njegove potrebe i interese, kao i cjelovit razvoj svakog djeteta (holistički pristup odgoju djeteta), a to neće biti u mogućnosti ukoliko je zaokupljen vlastitom nesigurnošću i strahovima. Stoga ovo istraživanje može zaista biti relevantno za profesionalnu osjetljivost jer buduće odgajateljice, prisjećajući se svojih strahova, mogu bolje razumjeti strahove djece s kojom će raditi.

Načini ispitivanja strahova iz djetinjstva

Uzevši u obzir metodologiju istraživanja, aspekti istraživanja strahova i anksioznosti u djetinjstvu mogu se ispitati na sljedeće načine: izravnim ispitivanjem djece, izravnim ispitivanjem roditelja, te retrospektivnom analizom, kojom se pomoću intervjua, ankete ili upitnika prikupljaju anamnestički podaci sustavnim ispitivanjem promijenjene odrasle osobe ili roditelja promijenjenog djeteta, s ciljem rekonstrukcije podrijetla psiho(patolo)ških fenomena. Osim retrospektivne analize povijesti uzorka i podataka na individualnoj i mikrorazini, kao prednosti retrospektivnih longitudinalnih istraživanja navode se još i otkrivanje kauzalnih veza, jasan fokus te mogućnost prikupljanja podataka koji ne podliježu eksperimentalnoj analizi. Kao i svaka vrsta istraživanja, i retrospektivna analiza ima određene nedostatke, pa se u literaturi navodi sljedeće: manjkavost, selektivnost i u krajnjem slučaju netočnost zapamćenih informacija, efekt zaboravljanja i represije određenih faktora, tumačenje vlastitog ponašanja pojedinaca temeljem događaja koji su naknadno uslijedili, nemogućnost otkrivanja stvarnih korijena i uzroka krajnjeg stanja, nejasna kauzalnost - uzrok može biti posljedica i obratno, ispitivani pojedinci teško odvajaju stvarne od doživljenih ili navodnih uzroka. Slična je situacija i u retrospektivnom ispitivanju roditelja promijenjenog djeteta, jer da bi roditelj bio zadovoljavajući davatelj podataka, mora određena ponašanja i spoznaje koje su važne za istraživanje zadržati u pamćenju tijekom duljeg vremenskog razdoblja i točno ih interpretirati u postupku ispitivanja, pri čemu je prisutna sklonost iskrivljavanju podataka u svim fazama istraživanja. Stoga su stručnjaci predložili tehnike kojima se dijete procjenjuje u dvije različite vremenske točke, a javilo se i zanimanje za korištenje određenih strategija, poput strategije praćenja unatrag, strategije praćenjem unaprijed, te strategije presjeka, kojima bi se uklonili nedostaci retrospektivnih podataka (Cohen, Manion, Morrison, 2007, Wenar, 2003). S obzirom da je retrospektivna analiza metodološki okvir i temelj ovog rada, bilo je objektivno sagledati pozitivne i negativne strane ove metode, što će se uzeti u obzir pri interpretaciji rezultata.

Cilj, problemi i hipoteze istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati strahove o kojima su studenti (prve, druge i treće godine) smjera Rani i predškolski odgoj i obrazovanje (N=86) izvjestili da su ih doživjeli tijekom predškolske dobi. Iz ovog cilja proizlaze sljedeći problemi istraživanja: a) utvrditi strahove o kojima su studenti izvjestili da su ih doživjeli tijekom predškolske dobi; b) analizirati odnos doživljenih strahova s varijablama dobi i studijskom godinom; i c) analizirati intenzitet doživljenih strahova o kojima su studenti izvjestili.

Na temelju teorijskih modela i dosadašnjih istraživanja o značajkama osobnosti odgajatelja (Tatalović Vorkapić, Vujičić, Čepić, 2014) očekuje se, s obzirom da je riječ o studentima koji se obrazuju za profesiju budućih odgajatelja te će kao takvi biti u svakodnevnom intenzivnom kontaktu s djecom rane i predškolske dobi, da neće biti značajno veći broj strahova od uobičajenih strahova učestalih u predškolskoj dobi. Osim toga, ne očekuje se značajna povezanost između dobi studenata i vrste strahova o kojima će izvještavati, a sukladno tome niti značajna povezanost između godine studiranja i vrste strahova. Druga hipoteza svoju osnovu ima u sličnim uvjetima odrastanja ispitanih generacija studenata na prostoru naše zemlje. Naposljetku, s obzirom na dosadašnju literaturu, razvojne teorije i empirijska istraživanja, očekuje se da će najintenzivniji biti upravo oni strahovi karakteristični za predškolsku dob (Vulić-Prtorić, 2002a).

Ispitanici

U ovom istraživanju sudjelovalo je 86 ispitanika, studenata Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja pri Učiteljskom fakultetu u Rijeci. Sudjelovali su studenti prve studijske godine (N=29), druge studijske godine (N=31), te treće studijske godine (N=26). Prosječna dob studenata na prvoj studijskoj godini iznosila je (M=19,04; SD=0,82; Raspon=18-22), na drugoj (M=20,07; SD=0,75; Raspon=19-22), na trećoj (M=22,2; SD=2,5; Raspon=20-29). Prosječna dob svih

studenata zajedno iznosila je $M=20,4$ ($SD=2$) u rasponu dobi od 18 do 29 godina. S obzirom na daljnje statističke analize provedeno je testiranje normalnosti distribucije dobi Kolmogorov-Smirnovljevim testom. Utvrđeno je da se distribucija dobi značajno razlikuje od normalne distribucije ($K-Sz=2,16$; $p=0,00$). Važno je napomenuti da su svi ispitanici bili ženskog spola, osim dva studenta na trećoj studijskoj godini.

Mjerni instrument i postupak

Za prikupljanje podataka korišten je mjerni instrument konstruiran samo za potrebe ovog istraživanja, a na temelju rada dr. sc. Anite Vulić-Prtorić (2002a) *Strahovi u djetinjstvu i adolescenciji*, gdje je kao osnovni instrumentarij u istraživanju korištena Skala strahova i anksioznosti za djecu i adolescente (SKAD-62; Vulić-Prtorić, 2002b). Konstruirana je anketa koja se sastoji od upute, pitanja vezana uz dob i studijsku godinu, nakon čega je tabelarno navedeno 36 najčešćih strahova. Ispitanici su imali priliku pod brojem 37 izvijestiti o dodatnom strahu koji nije bio naveden u tablici, sve u svrhu što kvalitetnijeg i preciznijeg retrospektivnog utvrđivanja najčešćih strahova djece predškolske dobi. Zadatak ispitanika bio je označiti znakom „x“ strahove koje su doživjeli tijekom predškolskog perioda, te ih potom rangirati prema intenzitetu (1-najteži strah; 2-malo lakši; 3-još lakši; 4-još lakši; 5-...; n-najlakši strah od svih zaokruženih). S obzirom da je svrha ovog instrumenta označavanje strahova i njihovo rangiranje, ukupni rezultat se odnosi na ukupan broj strahova koji se doživio tijekom djetinjstva, te raspon tog broja može biti od 0-37. Kolmogorov-Smirnovljevim testom utvrđeno je da se distribucija strahova ne razlikuje značajno od normalne distribucije, na cijelom uzorku ($KSz=1,26$; $p=0,8$), te zasebno po studijskim godinama: za prvu ($KSz=0,7$; $p=0,72$), za drugu ($KSz=0,92$; $p=0,36$), te za treću ($KSz=0,89$; $p=0,4$), što omogućuje korištenje parametrijske statistike.

Ispitivanje je provedeno tijekom nastave u 2012. godini u dogovoru s nastavnicima pri Učiteljskom fakultetu u Rijeci i to u tri termina za svaku studijsku godinu. Popunjavanje ankete trajalo je 10-15 minuta, a zbog evociranja neugodnih emocija (emocije straha), studenti su dobili bombone kako bi ugodom umanjili te neugodne emocije. Osim toga, sudjelovanje studenata je bilo potpuno anonimno i dobrovoljno.

U obradi rezultata istraživanja korišten je računalni program Statistica. Za utvrđivanje strahova o kojima su studenti izvijestili da su ih doživjeli tijekom predškolske dobi, korištena je deskriptivna statistika. Za analizu odnosa doživljenih strahova s varijablama dobi i studijskim godinama korištena je korelacijska analiza, te analiza varijance za testiranje značajnosti razlika u broju strahova između studijskih grupa.

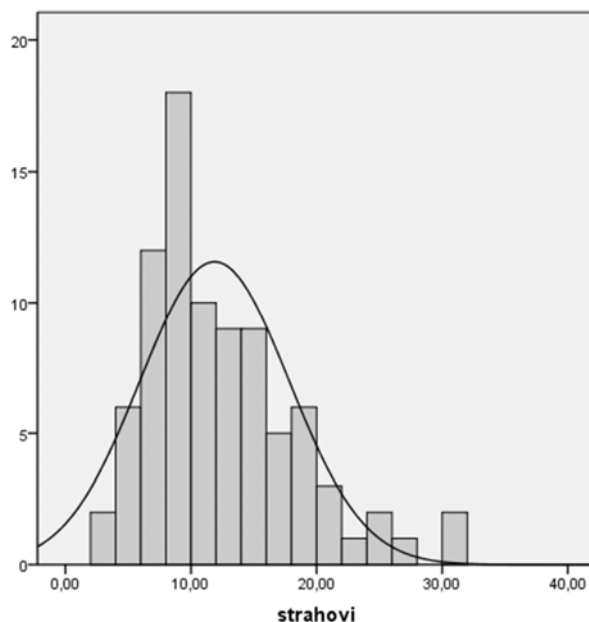
Rezultati i rasprava

Analiza strahova iz djetinjstva budućih odgajatelja

U istraživanju je sudjelovalo 86 ispitanika, od čega je svaki ispitanik prosječno retrospektivno izvijestio o 12 strahova iz predškolskog perioda ($M=11,87$; $SD=5,93$). Najmanji broj strahova koji se javio u djetinjstvu su 3 straha, a najveći broj strahova je 30. Distribucija studentskih strahova može se vidjeti na Slici 1. Također, s obzirom na broj studenata koji su izvještavali o pojedinim vrstama strahova koje su doživjeli tijekom predškolskog perioda, zanimljivo je prikazati da su 2 studenta izvijestila o postojanju 3 straha iz predškolskog perioda, dok su 2 studenta izvijestila o čak 30 strahova doživljenih tijekom djetinjstva, što je prije svega iznenađujući podatak s obzirom na to da se očekivalo da će budući odgajatelji izvijestiti o manjem broju strahova nego što je to ovim istraživanjem utvrđeno. Naime, uzevši u obzir prethodna istraživanja s ovog područja postoje podaci o utvrđenom većem broju strahova iz djetinjstva kod djevojčica, za razliku od dječaka (omjer je 1,3:1). No isto tako ne smijemo zanemariti činjenicu kako je odgajateljski poziv isključivo usmjeren na djecu rane i predškolske dobi te na formiranje djece u cjelovite i psihički zdrave ličnosti, stoga se postavlja pitanje koliko je osoba koja je tijekom djetinjstva doživjela do čak 30 strahova uistinu u mogućnosti nesmetano i adekvatno

obavljati svoj posao, a riječ je o svakodnevnom, možemo reći i cjelodnevnom radu i kontaktu s djecom, koji osim skrbi i njege za djecu podrazumijeva rad u skladu s dječjim interesima (holistički i integrirani pristup), ali i onaj dio skrivenog kurikulumu kojim odgajatelji snažno utječu na dijete kao uzor i model identifikacije. Intenzivni i dugotrajni strahovi u vrijeme adolescencije, ali isto tako i razvojno neprimjereni strahovi kao i strahovi s kojima se dijete nije suočilo ili ih „preraslo“ tijekom djetinjstva, predstavljaju najznačajniji faktor ranjivosti za anksiozne poremećaje u odrasloj dobi (Poulton, Trainor, Stanton, McGee, Davies, Silva, 1997).

Slika 1. Distribucija strahova s obzirom na broj strahova o kojima su studenti izvijestili da su ih doživjeli tijekom predškolskog perioda

S obzirom na studijsku godinu, studenti su prosječno izvještavali o različitom broju strahova. Na prvoj studijskoj godini studenti su u prosjeku retrospektivno izvijestili o 13 strahova iz predškolskog perioda ($M=13,14$, $SD=5,7$, $Raspon=3-24$), na drugoj je također prisutno u prosjeku 13 strahova ($M=12,94$, $SD=7,09$, $Raspon=5-30$), dok su studenti na trećoj studijskoj godini retrospektivno izvijestili o značajno manjem broju strahova, a riječ je o prosječno 9 strahova po studentu ($M=9,19$, $SD=3,42$, $Raspon=4-18$).

Tablica 1 prikazuje broj svih studenata te studenata po studijskim godinama u odnosu na doživljene strahove iz predškolske dobi, a sivo označeni strahovi su onih deset koje je naveo najveći broj studenata (od 60-42). O strahu broj 1 „*Strah za vlastitu budućnost i sudbinu čovječanstva*“ ukupno je izvijestilo 18 studenata, a jednako su zastupljeni i strah broj 4, 27 i 32.

Tablica 1. Broj i postotak svih studenata te studenata po studijskim godinama u odnosu na doživljene strahove iz predškolske dobi

rb	STRAHOVI	Broj studenata po studijskim godinama			Broj svih studenata
		1	2	3	
1.	Strah za vlastitu budućnost i sudbinu čovječanstva	10	5	3	18
2.	Strah od neuspjeha u životu	10	4	3	17
3.	Strah od samoće	20	21	13	54
4.	Strah od teških bolesti (AIDS, leukemija, tumori, sljepoće, virusa)	8	6	4	18
5.	Strah od tjelesne povrede (od tjelesnog kažnjavanja, od silovanja, od ozljeda u prometnoj nezgodi, na satu tjelesnog i sl.)	18	13	8	39
6.	Strah od medicinskih pretraga – vadenja krvi, injekcije i sl.	19	19	13	51
7.	Strah od nasilja (rat, masakr, ubojstva, mučenja, otmice, strašnih snova)	17	18	8	43
8.	Strah od dječjeg vrtića	8	9	4	21
9.	Strah od odgajatelja/ice	5	10	4	19
10.	Strah od druge djece u vrtiću	6	5	1	12
11.	Strah da će se nešto loše dogoditi osobama koje dijete voli (ozljede, bolesti, prometne nesreće, smrti)	19	23	18	60
12.	Strah od konačnosti života i umiranja; strah od smrti	11	8	8	27
13.	Strah od zmija	12	16	12	40
14.	Strah od pauka	12	15	11	38
15.	Strah od psa	8	6	1	15
16.	Strah od kukaca	12	11	5	28
17.	Strah od vuka	6	9	5	20
18.	Strah od štakora, miša	8	8	4	20
19.	Strah od mačke	1	2	0	3
20.	Strah od članova obitelji (oca, majke, bake i dr.)	3	2	0	5
21.	Strah od nepoznatih osoba	7	12	4	23
22.	Strah od liječnika, zubara	17	16	12	45
23.	Strah od opasnih osoba (otmičara, ubojica, provalnika, zlih ljudi, silovatelja, terorista, pedofila, narkomana i alkoholičara)	19	19	15	53
24.	Strah od imaginarnih bića (vraga, duhova, čudovišta, vampira, barbaroga)	23	18	17	58
25.	Strah od mračnih prostora, ulica, biti kod kuće u mraku	20	23	20	63
26.	Noćni strahovi i noćne more	16	15	12	43
27.	Strah od tunela, dizala, malih zatvorenih prostora	4	12	2	18
28.	Strah od vlaka	0	3	0	3
29.	Strah od aviona	1	5	0	6
30.	Strah od špilje, pećine	1	3	2	6
31.	Strah od gužve u autobusu	3	1	1	5
32.	Strah od dubine	8	7	3	18
33.	Strah od visine	10	19	6	35
34.	Strah od oluje, grmljavine, munje	14	14	14	42
35.	Strah od potresa, poplava, požara	8	9	2	19
36.	Strah od eksplozivnih naprava, petardi, vatrenog oružja	13	15	4	32
37.	Dodatni strah (Strah od kokoši, građevinskih strojeva, krava, smrdljivog martina, kazne)	4	0	0	4

S obzirom da je riječ o strahovima iz predškolske dobi svakako se nije očekivala prisutnost *Straha za vlastitu budućnost i sudbinu čovječanstva* u tolikoj mjeri, jer rezultati prethodnih istraživanja s ovoga područja ukazuju da se navedeni strah uglavnom pojavljuje tijekom srednjoškolske dobi, i to uglavnom u populaciji djevojčica, a zajedničko strahovima te kategorije jest čuvstvo neizvjesnosti i nesigurnosti (Vulić-Prtorić, 2002a). U jednakoj mjeri zastupljen je i *Strah od teških bolesti*, koji predstavlja drugi temeljni strah prema Reiss-ovoj teoriji (Reiss, 1991), a prethodna istraživanja ukazuju na to da se pojavljuje u svim dobnim skupinama, bez značajnih spolnih razlika, dok je u ovom istraživanju ustanovljena dvostruko veća prisutnost ove vrste straha kod studenata prve studijske godine (N=8) u odnosu na treću studijsku godinu (N=4). Strahovi od specifičnih prostora, kao što su: *Strah od tunela, dizala, malih zatvorenih prostora* i *Strah od dubine* predstavljaju oblike specifičnih strahova, koji su značajno povezani sa socijalnim kontaktima i socijalnom anksioznosti te se uglavnom javljaju u kasnijoj (srednjoškolskoj) dobi, stoga se nije očekivala velika zastupljenost ovog oblika straha kod djece predškolske dobi. No isto tako, s obzirom na dob pojavljivanja u prethodnim se istraživanjima uočava bimodalni raspored sa dva vrhunca doživljavanja te vrste straha tijekom života: jedan u djetinjstvu, a drugi u dvadesetim godinama. O strahu broj 2 *Strah od neuspjeha u životu* izvjestilo je 17 studenata, a pripada kategoriji Strahova od neizvjesnosti i otkriva nesigurnost osobe u vlastitu kompetentnost i sposobnost nošenja s problemima u budućnosti, te se u skladu s time najčešće pojavljuje u srednjoškolskoj dobi, stoga se ovakva zastupljenost toga straha u predškolskoj dobi može smatrati značajnom i neočekivanom. Znatno veći broj ispitanika, točnije njih 54, izvjestilo je o strahu broj 3 *Strah od samoće*. Nesumnjivo se može zaključiti da je riječ o značajnoj zastupljenosti navedenoga straha kod ispitanih studenata, što i ne čudi s obzirom da prethodna istraživanja i neke teorije o strahovima i anksioznosti ukazuju na veću prisutnost ovog oblika straha kod djevojčica u svim dobnim skupinama, a u osnovi je riječ o jednoj vrsti fundamentalnih strahova (Reiss, 1991). Ono što ne ide u prilog ovako značajnoj zastupljenosti ovog oblika straha kod studenata Ranog i predškolskog odgoja jesu pretpostavke nekih teorija anksioznosti o tome kako su upravo nesigurnost i neizvjesnost glavni dijelovi anksioznosti koji je najviše razlikuju od ostalih emocija (Strongman, 1995). Strah broj 5 *Strah od tjelesne povrede* označilo je kao doživljeni strah iz djetinjstva ukupno 39 studenata, a povezan je sa *Strahom od bolesti* u čijoj se osnovi nalazi *Strah od smrti*. Svakako da nije za očekivati kako će dijete predškolske dobi koje odrasta u zdravoj i sigurnoj okolini intenzivno razmišljati i plašiti se smrti, kao i to da su istraživanja pokazala da su takvi strahovi i s njime povezani ostali oblici strahova karakteristični u većoj mjeri za srednjoškolsku dob (Vulić-Prtorić, 2002a). Kao vrlo prisutan i značajan strah pokazao se i strah broj 6 (*Strah od medicinskih pretraga*) o kojemu je izvjestio ukupno 51 ispitanik. Ovaj strah može biti osnova za nastanak prethodno opisanih strahova, kao što su strah od bolesti i/ili povrede, nakon čega slijedi posjet liječniku, medicinske pretrage, eventualna hospitalizacija. S tim u svezi, može se raspravljati o utvrđenim nalazima vezanim uz ovu vrstu strahova, s obzirom da se *Strah od liječnika*, primjerice ubraja u karakteristične strahove djece predškolske dobi. Nešto manji, ali ipak značajan broj ispitanika, točnije njih 43 izvjestilo je o strahu broj 7 *Strah od nasilja*, jednako kao i kod straha broj 26 (*Noćni strahovi i noćne more*). Kada govorimo o *Strahu od nasilja*, možemo reći da se ubraja u kategoriju *Strahova od bolesti i tjelesnih povreda*, o kojima je dosta bilo riječi. Ovakvo značajnu zastupljenost *Straha od nasilja* među ispitanicima, a uzevši u obzirom prosječnu dob ispitanika koja iznosi 20 godina (M=20,4), možemo povezati s uvjetima odrastanja, ratnim i poslijeratnim zbivanjima u državi, te se s tim u svezi može zaključiti da se očekivala zastupljenost ovog oblika straha, iako ne u ovako značajnoj mjeri. Također, moguće je da *Strah od nasilja* ne proizlazi iz neposrednog, osobnog iskustva ispitanika, a ponajmanje iz negativnih iskustava iz obiteljskog života, imajući u vidu važnost obitelji za formiranje ličnosti djeteta, ali i onu negativnu istinu o utjecaju nasilja u obitelji na mentalno zdravlje i kasnija životna iskustva u odrasloj dobi. Ono što je vrlo zanimljivo i nesvakidašnje saznanje s obzirom da je riječ o budućim odgajateljima/cama, jest činjenica da je čak 21 ispitanik izvjestio kako je u predškolskom periodu imao *Strah od dječjeg vrtića* (Strah broj 8), dok je nešto manje bio zastupljen, ali jednako interesantan i zanimljiv za daljnje

istraživanje motivacije za obrazovanje i osposobljavanje za profesiju odgajatelja, bio strah broj 9 *Strah od odgajatelja/ice* o kojemu je izvijestilo ukupno 19 studenata. O strahu broj 10 *Strah od druge djece u vrtiću* izvijestilo je 12 studenata. Svakako da se ovi oblici straha ne očekuju u predškolskoj dobi, iako se mogu javiti pod utjecajem prethodnih negativnih iskustava u socijalnim interakcijama, bilo da je riječ o klasičnim oblicima neprihvaćenosti (odbacivanje, ismijavanje) ili pak o vršnjačkom nasilju, a imaju velik utjecaj na kasnija socijalna iskustva i cjelokupan socio-emocionalni razvoj, te ni u kom slučaju ne smiju ostati neprimijećeni. Među najčešćim strahovima o kojima su studenti retrospektivno izvijestili da su ih doživjeli tijekom predškolskog perioda svakako je strah broj 11 *Strah da će se nešto loše dogoditi osobama koje dijete voli*, a riječ je o čak 60 studenata. Navedeni strah pripada kategoriji *Straha od gubitka dragih osoba*, a prethodna istraživanja i teorijske osnove ukazuju na njegovo postojanje kod svih dobnih skupina, a kada govorimo o spolnim razlikama, može se reći da je nešto češći kod djevojčica (Vulić-Prtorić, 2002a).

U određenoj mjeri može ga se povezati s urođenim separacijskim strahom koji se javlja u najranijoj dobi, od 5. do 7. mjeseca života djeteta (Berk, 2008), dakle u periodu uspostavljanja privrženosti, ali i sa osjećajem vlastite bespomoćnosti i nezaštićenosti. *Separacijski strah* i s njime povezane strahove, kao što je primjerice strah djeteta da će biti napušteno, dodatno mogu produbiti sukobi među roditeljima, razvod, kao i teški ekonomski problemi u obitelji. Uzrok povećanja intenziteta i učestalosti doživljavanja *Straha od gubitka dragih osoba* mogu biti razgovori o bolestima, prometnim nesrećama, gubicima, u djetetovoj blizini, pa čak i određene TV emisije i ostali masovni mediji, što kod djeteta može stvoriti osjećaje nemira i zabrinutosti za članove obitelji ili druge bliske osobe (Vulić-Prtorić, 2002a). O strahu broj 12 *Strah od konačnosti života i umiranja, strah od smrti* izvijestilo je 27 ispitanika. Iako stručnjaci govore kako se prethodno navedeni strah može javiti u svim dobnim skupinama, ipak je nešto češći kod starije djece, osnovne i srednje škole (Vulić-Prtorić, 2002a). S tim u svezi nameće se zaključak kako nije uobičajeno očekivati da će djeca predškolske dobi uopće razmišljati o konačnosti života i smrti, osobito ako uzmemo u obzir aspekt razvojne psihologije i kognitivni razvoj djeteta prema kojemu djeca u prvim godinama života nemaju realan pojam vremena, pa je logično zaključiti kako nisu u mogućnosti pojmiti smrt kao nešto konačno i nepovratno, izuzev specifičnih situacija gubitaka djetetu bliskih osoba u predškolskoj dobi, kada su roditelji, odgajatelji i općenito djetetu bliske osobne primorane na djetetu primjeren način razgovarati o tome. Kada je riječ o strahovima od različitih životinja u predškolskom periodu, najzastupljeniji je bio strah broj 13 *Strah od zmija* o kojemu je retrospektivno izvijestilo čak 40 studenata, a gotovo u jednakoj mjeri bio je zastupljen i strah broj 14 *Strah od pauka*, o kojemu je izvijestilo 38 studenata. *Strahovi od životinja* pripadaju specifičnim strahovima, a uglavnom se javljaju u ranom djetinjstvu, i to za pojedine vrste životinja osobito kod djevojčica (strah od zmija, pauka, psa), stoga se, uzevši u obzir da je riječ o retrospektivnom istraživanju strahova iz djetinjstva, očekivala znatna zastupljenost ovih oblika strahova, što je uvidom u rezultate istraživanja i potvrđeno. U osnovi ovih strahova jest i *Strah od rana* (napad na tjelesni integritet) koje te životinje mogu izazvati, kao i osjećaj gađenja. Iz uvida u stručnu literaturu vidljivo je da *Strahovi od životinja* u većini slučajeva ovise o djetetovu znanju i predodžbi o pojedinoj životinji. O strahu broj 15 *Strah od psa* retrospektivno je izvijestilo 15 studenata, te se može reći da je relativno niska zastupljenost ove vrste straha u skladu s očekivanjima, s obzirom da je riječ o životinji koja je čest kućni ljubimac, odnosno većina djece je u redovitom kontaktu sa ovim životinjama, te bi eventualno negativno iskustvo, poput ugriza ili napada psa, moglo dovesti do nastanka straha i anksioznosti, a u osnovi ovog straha može biti i već spomenuti *Strah od liječnika*. Gotovo dvostruko više studenata, točnije njih 28 izvijestilo je o strahu broj 16 *Strah od kukaca*, što može biti povezano i s već spomenutim osjećajem gađenja, kako kod djece, tako i kod odraslih, s obzirom na uglavnom neuobičajen i neprijatan vanjski izgled različitih kukaca. Podjednako su zastupljeni i strah broj 17 *Strah od vuka*, u čijoj je osnovi strah od ugriza, a s obzirom da je vuk čest „negativac“ u različitim basnama i bajkama za djecu predškolske i rane školske dobi očekivala se čak i veća zastupljenost ove vrste straha, te strah broj 17 *Strah od štakora, miša* o kojemu je izvijestilo ukupno 20 studenata. U osnovi straha od štakora

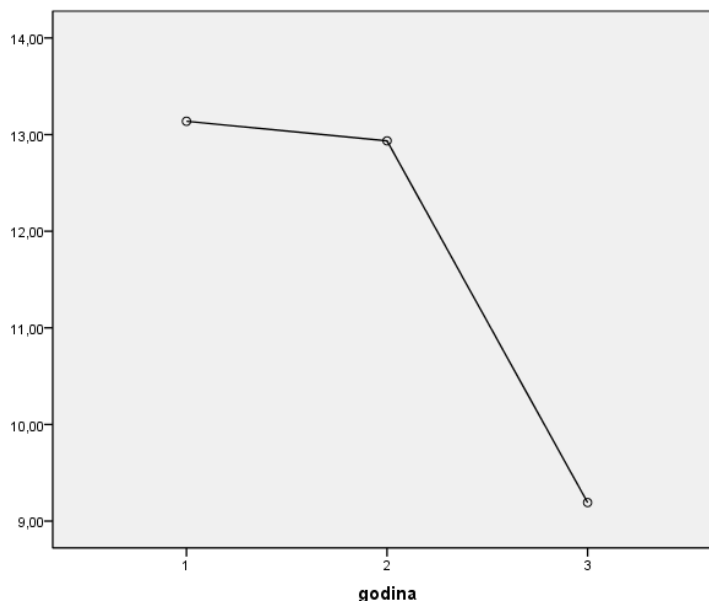
(ali i zmija) jest istovremeno užas i gađenje s obzirom na njihov fizički izgled, dodir, ali i otrov u čijoj je osnovi ponovno napad na tjelesni integritet (Vulić-Prtorić, 2002a). Strah broj 18 *Strah od mačke*, kao i strah broj 28 *Strah od vlaka* možemo tumačiti kao jedva prisutan, s obzirom da ga je kao strah iz predškolskog perioda označilo svega 3 studenta. Kada je riječ o *Strahu od mačke*, rezultat je u skladu s očekivanjima, te je u osnovi ovog, očito vrlo rijetkog straha iz djetinjstva, eventualno negativno iskustvo (grebanje, ugriz, i slično), a izrazito nisku zastupljenost ove vrste straha možemo objasniti slično kao i kod *Straha od psa*, dakle riječ je o životinjama koje su česte u djetetovoj neposrednoj okolini, s kojima je dijete gotovo svakodnevno u kontaktu, a nerijetko su upravo mačke kućni ljubimci i vrlo vjerojatno jedne od najdražih dječjih životinja. O strahu broj 20 *Strah od članova obitelji*, jednako kao i o strahu broj 31 *Strah od gužve u autobusu* izvijestilo je ukupno 5 studenata. Postojanje *Straha od članova obitelji* ima nerijetko simptomatološku narav, jer često ukazuje na strog odgoj djeteta, a u nekim situacijama i potencijalno zanemarivanje djeteta, pa čak i zlostavljanje u obitelji, za što je poznato da ostavlja vrlo duboke i trajne posljedice na psihofizičko zdravlje osobe. U svezi s time, brojka od 5 studenata je i veća od očekivane, no ipak neznatna u odnosu na pojedine vrste strahova. *Strah od gužve u autobusu*, jednako kao i već spomenuti strah od dubine, visine, i slično, pripada kategoriji *Strahova u specifičnim situacijama* i nije očekivano da će u predškolskoj dobi biti zastupljen u značajnijoj mjeri, jer se djeca te dobi uglavnom rijetko voze javnim prijevozom, a i u tim situacijama uz njih je bliska osoba (majka, otac) što pojačava osjećaj sigurnosti, te istodobno smanjuje strah od napada na tjelesni integritet, što je u osnovi *Straha od gužve u autobusu*. Znatno veći broj studenata, točnije njih 23 retrospektivno je izvijestilo o strahu broj 21 *Strah od nepoznatih osoba*. Taj strah stručnjaci navode kao univerzalan strah, koji se javlja krajem 1. godine života djeteta, a neki psihoanalitičari ga objašnjavaju tako što navode da se ne radi o strahu od nepoznatih osoba, nego o strahu od odsutnosti poznatih, djetetu bliskih osoba (Zlotowicz, 1982). Kada je riječ o *Strahu od nepoznatih osoba* svakako se očekivala i veća zastupljenost u rezultatima, s obzirom da je to jedan od strahova karakterističan upravo za ranu i predškolsku dob. Čak 45 studenata izvijestilo je o *Strahu od liječnika, zubara* (strah broj 22), u čijoj bi osnovi moglo biti negativno iskustvo djeteta u kontaktu s liječnikom, asocijacija na bol, ozlijeđe i slično, što opet pobuđuje neugodne emocije, ili pak neadekvatne odgojne metode koje se temelje na prijetnjama, ucjenama kojima se stvaraju negativne predodžbe djeteta o bolnici, liječnicima, i slično. O *Strahu od opasnih osoba* (strah broj 23) izvijestilo je 53 ispitanika, što je u skladu s očekivanjima ako se uzme u obzir da djeca iz različitih izvora primaju informacije o opasnostima u neposrednoj okolini, a strašne scene nasilne smrti koje nerijetko mogu vidjeti na televiziji na djecu predškolske i rane školske dobi ostavljaju strašan i dubok dojam, čime se taj strah od opasnih ljudi dodatno produbljuje, osobito ako imamo na umu koliko snažno djeluje mašta na percepciju djece predškolske dobi. O moći dječje mašte dovoljno govori i činjenica da natprirodni svijet vještica, duhova i različitih drugih imaginarnih bića u znatno većoj mjeri od prethodno spomenutog straha od opasnih osoba stvara dojmrljive slike nasilne smrti. U skladu s tim tvrdnjama su i rezultati istraživanja vezani uz *Strah od imaginarnih bića* (strah broj 24), o kojemu je retrospektivno izvijestilo čak 58 studenata. Najprisutnijim i najčešćim strahom od svih ponuđenih pokazao se *Strah od mračnih prostora, ulica, biti kod kuće u mraku* (strah broj 25), o kojemu je izvijestilo čak 63 ispitanika i time pridaje veliku važnost suočavanju djece s takvim oblikom straha, kako se ne bi održali i u odrasloj dobi i time ometale normalan život osobe. Dok je kod mlađe djece *Strah od mraka* uglavnom povezan s još nekim vrstama straha, poput straha od lopova, duhova, kod starije djece u osnovi toga straha jest osjećaj nesigurnosti, te strah od nepoznatog (Vulić-Prtorić, 2002a). Vrlo visoka zastupljenost ovog straha je razumljiva i očekivana uzimajući u obzir dvije činjenice: da su ispitivani strahovi djece predškolske dobi, i ako se uzme u obzir kognitivni razvoj djece rane i predškolske dobi (utjecaj mašte na dječju percepciju). O strahu broj 33 *Strah od visine* tijekom predškolskog perioda retrospektivno je izvijestilo 35 studenata, te se odmah može zaključiti o neočekivano visokoj zastupljenosti ove vrste straha, s obzirom da prethodna istraživanja pokazuju kako je ovaj strah uglavnom vezan za srednjoškolce. Nešto više studenata, odnosno njih 42, izvijestilo je o postojanju *Straha od oluje*,

grmljavine, munje (strah broj 34) tijekom predškolske dobi, a u čijoj je osnovi strah za tjelesni integritet, kao i kod *Straha od potresa, poplava i požara* (strah broj 35) koji je prisutan kod 19 ispitanika, i kod nešto više zastupljenog *Straha od eksplozivnih naprava, petardi i vatrenog oružja* o kojemu je izvijestilo ukupno 32 ispitanika. Sve tri prethodno spomenute vrste strahova ulaze u kategoriju *Straha od vremenskih nepogoda i jakih zvukova*, te iako pripadaju skupini karakterističnih strahova u predškolskoj dobi, prethodna istraživanja uglavnom ne ukazuju na značajnu zastupljenost ovih vrsta strahova, što se ne bi moglo reći i za rezultate ovog retrospektivnog istraživanja. Kao dodatne strahove iz predškolskog perioda koji nisu bili ponudeni u tablici strahova (broj 37) studenti su navodili sljedeće: *Strah od kokoši i svih pernatih životinja, Strah od građevinskih strojeva, Strah od krava, Strah od smrdljivog martina* te *Strah od kazne*, a o njima je izvijestilo ukupno 4 ispitanika. Uzrok nastanka *Straha od kokoši i svih pernatih životinja, Straha od građevinskih strojeva*, kao *Straha od krava* kao specifičnih i prema rezultatima ovog istraživanja rijetkih strahova, može se tražiti u specifičnim uvjetima života na velikim seoskim gospodarstvima, negativnim iskustvima s određenim vrstama životinja, neugodnim emocijama i anksioznosti nastalim iz preokupiranosti roditelja obvezama vezanim uz gospodarstvo. *Strah od kazne* je specifična vrsta straha koji se uglavnom javlja kao rezultat autoritarnih odgojnih metoda roditelja temeljenih isključivo na opomenama, prijetnjama, ucjenama, te kaznama. Svakako je riječ o neprimjerenoj i nepoželjnoj odgojnoj metodi, koja znatno negativno utječe na međusobne odnose roditelja i djece, ali i na cjelokupni razvoj djeteta.

Odnos strahova iz djetinjstva budućih odgajatelja s dobi i studijskim godinama

Prilikom obrade rezultata istraživanja, između ostalog, provedena je korelacijska analiza između studentskih strahova, dobi i studijskih godina, te je izračunat Spearmanov rho koeficijent korelacije. Utvrđena je značajna negativna povezanost između dobi studenata i prosječnog broja strahova ($\rho = -0,26$, $p = 0,02$). Drugim, riječima, mlađi studenti su izvještavali o većem broju strahova iz predškolske dobi. Ovaj nalaz potvrđuje i nalaz o utvrđenoj značajnoj negativnoj povezanosti ($\rho = -0,28$, $p < 0,01$) između studijskih godina i prosječnog broja strahova, gdje su studenti na nižim studijskim godinama izvještavali o većem broju strahova iz predškolskog perioda. Pri interpretaciji ovih nalaza bitno je suzdržati od bilo kakvih kategoričkih i generaliziranih zaključaka iz dva razloga. Prvi se odnosi na relativno mali broj ispitanika, a drugi na to da je prvi utvrđen rezultat na razini značajnosti od 5%, što ima slabiju statističku snagu. Pored toga, s obzirom da je korištena metoda retrospektivnog izvještavanja potrebno je naglasiti da jedan od glavnih problema takve vrste istraživanja predstavljaju izvori iskrivljavanja podataka: zaboravljanje, »lažna« sjećanja, pristranost pri interpretaciji prošlih događaja zbog kasnijih iskustava, a problemi se povećavaju povećanjem perioda na koji se odnosi dosjećanje (Ručević, 2008). Konkretno, ovdje se postavlja pitanje koliko se stariji/mlađi studenti točno prisjećaju strahova iz predškolske dobi? U svezi s postavljenim pitanjem, a u svrhu dobivanja što točnijih i relevantnijih rezultata, nude se dvije smjernice: da se u nekom od budućih retrospektivnih istraživanja o strahovima studenata iz predškolske dobi, osim samoiskaza, koriste iskazi roditelja, braće, sestara, dakle ostalih članova uže obitelji ispitanika; te da se istraživanje provede u dvije vremenske točke, primjerice na početku i na kraju jedne akademske godine, nakon čega bi se izvršila usporedba dobivenih rezultata istog istraživanja na istim ispitanicima. Prethodna istraživanja iz područja pamćenja i dosjećanja ne ukazuju na značajne razlike s obzirom da ukupni raspon dobi ispitanika iz ovog istraživanja (18-29 godina) te ih se svrstava pod naziv »mlađi odrasli«. Potencijalni uzrok dobivene razlike u dobi studenata i broju strahova o kojima su retrospektivno izvijestili može se tražiti u različitim teorijama pamćenja i dosjećanja: infantilna amnezija, međuovisnost emocija i raspoloženja, i slično (Rathus, 2001, Zarevski, 2003).

Slika 2. Prikaz prosječnog broja strahova po studijskim godinama: prva, druga, treća

S obzirom na utvrđenu značajnu negativnu korelaciju između studijskih godina i broja strahova ($\rho=-0,28$, $p<0,01$) provedena je analiza varijance za testiranje značajnosti razlika između prosječnog broja strahova s obzirom na studijske godine ($F_{(2,83)}=4,09$; $p=0,02$), a rezultat ukazuje na značajan glavni efekt kod testiranja značajnosti razlika između 3. studijske godine s obzirom na prosječan broj strahova tijekom djetinjstva. Proveden je i Schefféov test koji je pokazao da je razlika u broju strahova značajna između 1. i 3. studijske godine ($F_{(2,83)}=3,95$, $p=0,03$), te 2. i 3. studijske godine ($F_{(2,83)}=3,74$, $p=0,04$), ali ne i između 1. i 2. studijske godine ($F_{(2,83)}=0,20$, $p=0,99$), što je vidljivo na Slici 2. Prosječan broj strahova na prvoj studijskoj godini je 13 ($M=13,14$; $SD=5,73$), na drugoj također 13 strahova ($M=12,94$, $SD=7,09$), dok je na trećoj studijskoj godini prosječan broj strahova bio 9 ($M=9,19$, $SD=3,42$).

Nadalje, od ukupnog broja ispitanih studenata ($N=86$), njih 12 (14%) je na dodatno pitanje odgovorilo da im se niti jedan strah iz djetinjstva nije zadržao do danas, dok je čak 74 studenata, što je ukupno 86% odgovorilo da im se do današnjih dana zadržalo 1 ili više strahova iz djetinjstva, što predstavlja zabrinjavajući podatak. Da je riječ o zabrinjavajućim nalazima dovoljno govori činjenica da je riječ o studentima koji se obrazuju za profesiju odgajatelja predškolske djece, dakle osobe koja je u svakodnevnom, kontinuiranom i intenzivnom kontaktu s djecom rane i predškolske dobi, a koja, kao uzor i model oponašanja svojim „skrivenim“ kurikulumom, odnosno implicitnom pedagogijom snažno djeluje na oblikovanje dječjih stavova, vrijednosti i ponašanja (Vlah i Pinoza-Kukurin, 2012).

Intenzitet strahova iz djetinjstva budućih odgajatelja

Jedan od zadataka ispitanika u okviru primijenjene ankete, bio je rangirati označene strahove prema stupnju intenziteta. U svezi s navedenim važno je napomenuti kako svi ispitanici nisu podjednako razumjeli ovaj zadatak s obzirom da neki studenti uopće nisu popunili tablicu ili su više strahova rangirali istim brojem. Zbog toga je određeni broj anketa ($N=54$) bio nevažeci u smislu rangiranja strahova prema njihovu intenzitetu. Bez obzira na vrlo mali broj ispitanika koji su ispravno odgovorili na ovo pitanje, zbog zanimljivosti su utvrđeni nalazi ipak prikazani, no za pouzdanije podatke potrebno je provesti nova istraživanja.

Tablica 2. Prikaz rangiranih strahova iz djetinjstva u odnosu na njihov intenzitet

Rb	Strah	M	SD	Raspon	Rang
14.	Strah od pauka	1,00	2,75	0-13	1
22.	Strah od liječnika, zubara	0,98	2,71	0-13	2
24.	Strah od imaginarnih bića (vruga, duhova, čudovišta, vampira, babaroga)	0,95	2,08	0-9	3
23.	Strah od opasnih osoba (otmičara, ubojica, provalnika, zlih ljudi, silovatelja, terorista, pedofila, narkomana i alkoholičara)	0,94	2,56	0-14	4
25.	Strah od mračnih prostora, ulica, biti kod kuće u mraku	0,93	2,02	0-8	5
5.	Strah od tjelesne povrede (od tjelesnog kažnjavanja, od silovanja, od ozljeda u prometnoj nezgodi, na satu tjelesnog i sl.)	0,90	2,82	0-17	6
6.	Strah od medicinskih pretraga – vađenja krvi, injekcije i sl.	0,81	2,22	0-13	7
26.	Noćni strahovi i noćne more	0,75	2,20	0-11	8
36.	Strah od eksplozivnih naprava, petardi, vatrenog oružja	0,73	2,49	0-12	9
13.	Strah od zmija	0,70	2,57	0-19	10

S obzirom na prosječan broj strahova o kojima su studenti izvijestili da su ih doživjeli tijekom predškolske dobi ($M=12$), u nastavku će biti prikazano prvih 10 najintenzivnijih strahova u odnosu na aritmetičku sredinu svih rangiranih strahova. Dakle, kao što se vidi u Tablici 2, među najintenzivnijim strahovima iz predškolskog perioda studenti su najčešće označavali *Strah od pauka*. Treća hipoteza o intenzitetu pojedinih vrsta strahova kazuje da će najintenzivniji biti oni strahovi karakteristični za predškolsku dob, a dobiveni nalazi potvrđuju postavljenu hipotezu. Naime, uvidom u literaturu može se dobiti jasan pregled karakterističnih strahova djece rane i predškolske dobi. Strahovi koje dijete doživljava u prve dvije godine života su: *Separacijski strah* (5.-7. mjesec), *Strah od nepoznatih osoba* (7.-9. mjesec) i *Strah od iznenadnih, jakih zvukova*.

Nadalje, karakteristični strahovi djece predškolske dobi mogu se razvrstati u sljedeće kategorije: *Strah od životinja* (*Strah od pauka*, $M=1,00$), *Strah od liječnika* ($M=0,98$), *Strah od pljačkaša, otmičara i lopova* (*Strah od opasnih osoba*, $M=0,94$), *Strah od vremenskih nepogoda* (*Strah od oluje, grmljavine, munje*, $M=0,98$), *Strah od imaginarnih bića* ($M=0,95$), *Noćni strahovi i more* ($M=0,75$) (Vulić-Prtorić, 2002a). Nalazi ovog istraživanja potvrđuju kako teorijske razvojne okvire tako i prethodna istraživanja.

Zaključak

S obzirom na postavljene probleme istraživanja utvrđeno je da prosječan broj strahova iz predškolske dobi kod svih ispitanih studenata preddiplomskog sveučilišnog studija Rani i predškolski odgoj i obrazovanje iznosi 12 strahova. Dakle, početna hipoteza o prosječnom broju studentskih strahova iz djetinjstva nije potvrđena, a posebice ukoliko se dodatno analizira i utvrđeni raspon strahova – od 3 do 30 strahova. Dalje, utvrđena je značajna negativna korelacija između dobi i broja strahova, te studijske godine i broja strahova, što također nije očekivano, te moguća argumentacija za ovaj nalaz leži u primjeni metode ispitivanja – retrospektivne metode.

Naposlijetku, najintenzivniji strah iz predškolskog perioda o kojem su studenti retrospektivno izvijestili jest *Strah od pauka*, a zatim slijede: *Strah od liječnika, zubara*, *Strah od oluje, grmljavine, munje*, *Strah od imaginarnih bića (vruga, duhova, čudovišta, vampira, babaroga)*, *Strah od opasnih osoba (otmičara, ubojica, provalnika, zlih ljudi, silovatelja,*

terorista, pedofila, narkomana i alkoholičara), a na 5. mjestu po rangu nalazi se *Strah od mračnih prostora, ulica, biti kod kuće u mraku*), čime je potvrđena hipoteza da će najintenzivniji biti upravo oni strahovi karakteristični za predškolsku dob.

Istraživanje je provedeno s ciljem doprinosa boljem razumijevanju fenomena straha, koji je, osobito za rani i predškolski period života djeteta, još uvijek nedovoljno istražen. Znanje o tako složenom psihološkom fenomenu kao što je strah potrebno je svima, osobito roditeljima, te onima koji su u intenzivnom kontaktu s djecom, poput odgajatelja i učitelja, kako bi ispravnim i pravovremenim, kao i preventivnim djelovanjem spriječili nastanak različitih psihopatoloških poremećaja. S obzirom da je predškolski period iznimno osjetljivo razdoblje u životu svakog djeteta, što ujedno znači i period intenzivnog razvoja različitih sposobnosti na kognitivnom, psihomotornom i afektivnom polju. U svemu tome, vrlo je bitan i sam odgajatelj kao model i uzor, koji svojim vlastitim ponašanjima i reakcijama daje primjer što predstavlja naj snažnije odgojno sredstvo. Kvalitetan i savjestan odgajatelj kontinuirano bi trebao usavršavati svoje profesionalne kompetencije, ali i svoju osobnost neprestano preispitujući i osvještavajući svoju implicitnu pedagogiju, odnosno skriveni kurikulum kojim na djecu svoje odgojno-obrazovne skupine snažno utječe prenoseći im vrijednosti, stavove i ponašanja koja i sam njeguje.

Literatura

1. Berk, L. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
2. Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2007): *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Crist, J. J. (2005). *Što činiti kada smo prestrašeni i zabrinuti: vodič za klinice*. Lekenik: Ostvarenje.
4. Ennulat, G. (2010). *Strahovi u dječjem vrtiću: priručnik za roditelje i odgojitelje*. Split: Harfa.
5. Hauck, P. (1991). *Kako savladati strah*. Zagreb: Mladinska knjiga.
6. Jakušić, N. (2005). *Dječji strahovi – dio odrastanja, ali i znak poremećaja*. Pribavljeno 05.04.2012., sa <http://www.vasezdravlje.com/izdanje/clanak/714/>.
7. Jančec, L., Tatalović Vorkapić, S., Lepičnik Vodopivec, J. (2015). Hidden curriculum determinants in (pre)school institutions: Implicit cognition in action. U: Z. Jin (Ur.), *Exploring implicit cognition: learning, memory, and social-cognitive processes (216-242)*. A Volume in the Advances in Psychology, Mental Health, and Behavioral Studies (APMHBS) Book Series. Zhengzhou Normal University, China & University of California, Davis, USA, IGI-Global, USA, doi: 10.4018/978-1-4666-6599-6.
8. Marsh, C. J. (1994). *Kurikulum – temeljni pojmovi*. Zagreb: Educa.
9. Poulton, R., Trainor, P., Stanton, W., McGee, R., Davies, S., Silva, P. (1997). The (in)stability of adolescent fears, *Behavior Research and Therapy*, 35, 159-163.
10. Rathus, S. (2001). *Temelji psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
11. Reiss, S. (1991). Expectancy theory of fear, anxiety and panic, *Clinical Psychology Review*, 11, 141-153.
12. Ručević, S. (2008). Metodološki postupci i izazovi primjene samoiskaza i longitudinalnih nacрта u istraživanju razvoja delikventnog ponašanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (3), 421-443.
13. Slunjski, E. (2003). *Devet lica jednog odgajatelja/roditelja: Priručnik za odgajatelje i roditelje kako bi bolje razumjeli sebe i dijete*. Mali profesor: Zagreb.
14. Stiefenhofer, M. (2002). *55 savjeta...kad se vaše dijete boji*. Rijeka: Andromeda.
15. Strongman, K. T. (1995). Theories of anxiety, *New Zealand Journal of Psychology*, 24, 4-10.
16. Tatalović Vorkapić, S. (2012). The significance of preschool teacher's personality in early childhood education: Analysis of Eysenck's and Big Five Dimensions of personality. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 2(2), 28-37.

17. Tatalović Vorkapić, S., Lončarić, D. (2013). Posreduje li profesionalno sagorijevanje učinke osobina ličnosti na zadovoljstvo životom odgojitelja predškolske djece? *Psihologijske teme*, 22(3), 431-445.
18. Tatalović Vorkapić, S., Vlah, N., Vujičić, L. (2012). Osnajivanje uloge budućih odgajatelja u očuvanju mentalnog zdravlja predškolske djece: Promjene studijskog programa. *Život i škola*, 28(2), 130-144.
19. Tatalović Vorkapić, S., Vujičić, L., Čepić, R. (2014). Preschool Teacher Identity. U: P. Breen (Ur.), *Cases on Teacher Identity, Diversity, and Cognition in Higher Education (22-60), A volume in the Advances in Higher Education and professional Development (AHEPD) Book Series, IGI Global*, doi: 10.4018/978-1-4666-5990-2.
20. Vlah, N., Pinoza-Kukurin, Z. (2012). Stavovi studenata Učiteljskog fakulteta u Rijeci o obrascima ponašanja u socijalnim sukobima. *Napredak*, 153(1), 39-52.
21. Vulić-Prtorić, A. (2002a). Strahovi u djetinjstvu i adolescenciji. *Suvremena psihologija*, 5(2), 271-293.
22. Vulić-Prtorić, A. (2002b). *Priručnik za Skalu strahova i anksioznosti za djecu i adolescente SKAD-62*. Neobjavljeni rukopis, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Zadru.
23. Wenar, C. (2003). *Razvojna psihopatologija i psihijatrija: od dojenačke dobi do adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
24. Zaić, A. (2005). *Odnos simptoma anksioznosti, depresivnosti i somatizacije u dječjoj dobi*. Diplomski rad, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu. Pribavljeno 05.03.2012., sa <http://darhiv.ffzg.hr/58/1/AsjaZai%C4%87.pdf>
25. Zarevski, P. (2002). *Psihologija pamćenja i učenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
26. Zlotowicz, M. (1982). *Strahovi kod djece*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

WHAT WE HAVE FEARED OF WHEN WE WERE KIDS? – THE SIGNIFICANCE OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS' EARLY EXPERIENCES WITH THEIR WORK WITH CHILDREN

Abstract

Even though fears present normal part of human life, very often they can be and they are one of the reasons when normal development goes in the wrong direction. The aim of this research was to study the fears that students (first, second and third year of study) of Early and Pre-school Care and Education (N=86), at Faculty of Teacher Education in Rijeka retrospectively reported that they had experienced in childhood. Data were collected by a poll of 37 items that present the most often fears of preschool children. Students reported an average of 12 fears during preschool age, and the most intensive were precisely those fears that are typical for the preschool age. The findings were discussed within the frame of great importance of healthy socio-emotional development in preschool years, especially when we talk about future pre-school teachers.

Keywords: future preschool teachers, preschool age, fears